Croatica et Slavica Iadertina, Zadar, 2007

UDK 821.163.42-34:39
398.2(=163.42)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. 11. 2006.
Prihvačen za tisak: 4. 10. 2007.

Marko Dragić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Radovanova 13, HR - 21000 Split
mdragic@ffst.hr

Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi

Autor donosi i interpretira drevne apotropejske obrede i pjesme koje su poznate u Hrvata. Apotropejsko uglavnom prepleće drevni mitski i kršćanski svijet. Neki su apotropejski hrvatski obredi autohtoni, a neki baština arhaičnih obreda i vjerovanja. Hrvatski su apotropejski obredi komplementarni s obredima drugih slavenskih naroda.

Odabrani su se obredi najčešće izvodili za vrijeme kršćanskih blagdana, a svrha im je tjeranje demonskih sila, pravodobno sprječavanje bolest. U njima se ogledaju vjerovanja i praznovjerja Hrvata, a simbolika im je raznovrsna.

Motivski svijet pjesama koje su pratile apotropejske obrede raznovrstan je i varira od mitske, ljubavne lirike do usmeno-retoričkih oblika. U sačuvanim je apotropejskim pjesmama znatno etnološko, antropološko, usmeno-književno i lingvističko blago.

Ključne riječi: ***apotropejski obredi, Hrvati, običaji, ophodi, odgonjenje demonskih sila.***

Uvod

Obredi i običaji prate čovjeka od rođenja pa do smrti i sinkretiziraju različite oblike narodnog stvaralaštva od glazbe i plesa do teatarskih elemenata i usmenih književnih oblika. Posebnu skupinu čine magijski (kultni) obredi.

Usmene su lirske pjesme stalna pratilja narodnih obreda i običaja, a vjerovalo se da će magičnost obreda i pjesama ispuniti određene želje i molbe puka. Motivski je svijet obrednih pjesama raznovrstan i varira od svjetovne mitske do vjerske usmene lirike.

Poznato je da je od najstarijih civilizacija bila razvijena magijska književnost. Takve su u Mezopotamiji bile *inkantacije* i molitve magijskim izvorima moći: vatri, soli, vodi.[1] Antički grčki filozof Gorgija (493. – 370. pr. Krista) ukazao je na *magijsku moć riječi* proglasivši je vlastodršcem "koji najmanjim i najneupadljivijim

[1] Marko V i š i ć, *Književnost drevnog Bliskog istoka,* Naprijed, Zagreb, 1993, str. 9.

organom postiže najčudesnija djela."[2] U Bibliji je, među ostalim, govorništvo dar Božji.[3]

Magijski obredi i pjesme, vezani za kultove, imaju cilj: odvraćanje demonskih sila od ljudi, domova; stoke, štala; doprinos zdravlju i ljepoti; povećanje rodnosti polja, livada, njiva, vrtova; liječenje bolesti. Neki apotropejski obredi imaju magijske poganske karakteristike, a neki su kristijanizirani.

Apotropejski obredi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi nalaze se u: *adventskim, božićnim, novogodišnjim; maškarama (mačkarama); vukarskim, vučarskim; korizmenim, uskrsnim; jurjevskim; ivanjskim;* i inim obredima. Najviše je, pak, apotropejskih obreda u *vukarskim, vučarskim, jurjevskim i ivanjskim* obredima i ophodima, a nalaze se i u *duhovskim, petrovskim, vidovdanskim, koledarskim* i drugim običajima.

Podrijetlo je mnogih hrvatskih obreda u drevnim pretkršćanskim mnogobožačkim vremenima, i baština su iz pradomovine. U nekima se opažaju utjecaji praindoeuropskih, slavenskih, romanskih i drugih obreda.

Kultni su u apotropejskim obredima: zelenilo, vatra, pepeo, izvorska voda i dr., a raznovrsna je njihova simbolika u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Najveći dio tih obreda prestao se izvoditi pedesetih godina dvadesetoga stoljeća, ali su kao i drugi usmenoknjiževni oblici, ostali u narodnom pamćenju. Tradicija zato i jest riznica narodnoga pamćenja.

1. Advent, Božić, Nova godina

Sveti Andrija (30. studenoga) je dan kad su djevojke običavale nagađati o budućem ženiku i uopće o budućnosti. Nedjelja koja je najbliža svetkovini Sv. Andrije prva je nedjelja Adventa.

Uz dan Sv. Lucije (13. prosinca) vežu se vjerovanja u svezi s vidom i očima te ženskim ručnim radovima. U Bosni se na taj dan nije smjelo plesti, šivati, tkati, vesti jer se vjerovalo da će moljac pojesti te ručne radove. Na dan Sv. Lucije sije se pšenica za božićnu svijeću. U Splitu se vjerovalo da sv. Lucija donosi darove siromašnima.

U Lici se vjerovalo da će onaj koji svakodnevno od Sv. Lucije pravi *tronoščić* i završi ga na Badnjak te ga ponese za polnoćku i sjedi na njemu, a za vrijeme podizanja stane na tu stolicu vidjet će tko su vještci i vještice. Međutim, taj koji to učini ne smije dočekati svršetak mise jer bi ga vještice i vještci rastrgali.[4] Isto se vjerovalo i u Slavoniji, ali su ondje oni koji su mogli vidjeti vještice i more sa sobom nosili mnogo pšenice koju su, bježeći iz crkve, po svom tragu posipali te bi se vještice zadržale berući je, i tako bi onaj koji ih je vidio uspio pobjeći i spasiti se.[5]

---

[2] Tvrtko Č u b e l i ć, *Povijest i historija usmene narodne književnosti,* Zagreb, 1990, str. 280.
[3] Stipe B o t i c a, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija,* Vl. nakl., Zagreb, 1995, str. 107.
[4] Zapisala je 2004. g. na području Gospića, Kosinja i Perušića Lidija Đerek od svoje obitelji: bake, djeda, ujni i rođakinja. Vl. rkp. 2004, sv. 44, str. 8.-9.
[5] Luka I l i ć O r i o v č a n i n, *Narodni slavonski običaji,* Zagreb, 1846, str. 93.

U poljičkome kraju se isto vjerovalo, ali se ondje stolčić pravio od brštanova drveta i onaj tko bi sjedio na njemu za vrijeme mise mogao je vidjeti sve vještice.[6]

U buško-blatskom kraju domaćin na Badnjak prije podne pripravi badnjake (cjepanice na koje se ureže križ) koje će navečer staviti u vatru, te pripremi vreću slame koju će prostrti po podu, a domaćica pripremi pogaču zvanu *srića* koju će ispeći pod sačem na ognjištu. Tijekom dana zakolje se *veselica* (šilježe koje se ojanjilo u proljeće te godine).

U duvanjskom kraju je na Badnju večer, nakon polaganja badnjaka na vatru i prostiranja slame po sobi, pastir uzimao pogaču *sriću* i odlazio u štalu. Morao je paziti koja ovca prva ulazi u štalu, a koja zadnja. S pastirom odlazi i ostala čeljad, osim domaćina i onih najstarijih i nemoćnih:

> Netko od čeljadi ponese u štalu bukaru vina i voštanu svijeću. Kad se svi saberu u štali, pastir upali svijeću i počne glasno moliti Boga. Molitvi se pridruže i ostali članovi obitelji koji su pastira dopratili u štalu. Molili su Očenaš, Zdravomarijo i Slava Ocu. Zahvaljuje se Bogu za darovano blago, za zdravlje blaga te za mir i ljubav u obitelji i svijetu. Kad završi molitva, pastir uzima u ruke bukaru s vinom i daje ovci koja je prva ušla da popije malo vina. Kad ovca uzme gutljaj–dva vina, onda pastir da vina i ovci koja je ušla zadnja. Potom isti pastir uzima voštanu svijeću i na čelu ovce plamenom svijeće pravi znak križa. Kad i taj obred bude završen, pastir uzima u obje ruke pogaču i da toj ovci malo kruha. Ovca uzima prvi zalogaj, a pastir držeći i dalje s obje ruke pogaču, stavi je nad ovcu i pruža je članovima obitelji da od nje lome po komadić. Lomljenje pogače počinje od najstarijeg člana koji je tu nazočan. Pogača se lomi samo jednom rukom, i to desnom. Komad koji se odlomi od pogače, svatko će poslije pojesti za večerom. [7]

Slično je bilo i u drugim dinarskim krajevima.

Božićno i Novogodišnje pucanje iz vatrenoga oružja drevnoga je postanja, a u biti mu je cilj tjeranje demonskih sila.[8]

U Slavoniji je, kao i kod drugih Slavena, uoči Vodokršća bio običaj kupanja u obližnjim rijekama. Vjerovalo da onaj koji se okupa cijele godine ne će oboljeti od šuge. Također se vjerovalo da je to najbolji lijek protiv kuge.[9] Oni koji se ne bi kupali umivali su se u obližnjim rijekama. Apotropejski običaj kupanja poznat je i

---

[6] Frano I v a n i š e v i ć, *Poljica, narodni život i običaji,* reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987., str. 457.

[7] Bože D r m i ć, *Buškoblatski kraj - hrvatski raj*, Grupa za budućnost, Zagreb-Mostar, 2004., str. 77-78.

[8] Dunja R i h t m a n – A u g u š t i n, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi,* Golden marketing, Zagreb, 1995, str. 111.

[9] *Kuga* se, po narodnom vjerovanju, pokazivala kao kostur djevojčure u bijelim haljinama, a nestajala je u obliku vatre. Svojim dodirom je izazivala smrt. U srednjem je vijeku od kuge u Europi umrla trećina pučanstva. U Bosni i Hercegovini mnogo je kužnih *grebova* i *grebalja.* (Bolest - kuga povremeno se pojavljuje u Kini i drugim dijelovima svijeta. Ako se rano poduzme liječenje moguće ju je brzo zaustaviti, a ako se ne liječi smrtonosna je u 60 % slučajeva. (HINA/AFP, Teletext, 28. 10. 2004., str. 179.)

kod Srba, Slovenaca i drugih slavenskih naroda. Slavenski su mladići u Mađarskoj na božićni ponedjeljak vodom polijevali djevojke,[10] a one njih sutra dan.[11]

Božićnoj slami pridaju se apotropejske karakteristike. Ona se iz kuće iznosi treći dan Božića ili na Sv. tri kralja (6. siječnja) te se stavlja po granama voćki, maslina, ili se njome obavijaju ta stabla vjerujući da će tako biti sačuvana od bolesti i da će urod biti obilat. Stavljanje slame na stolice na kojima ukućani na Badnju večer sjede na mjesta gdje kokoši nesu ima apotropejski i panspermijski karakter.

Ugljen, pepeo i ne dogorjeli badnjak, na blagdan Sv. tri kralja, iznose se i ostavljaju u vinogradu, voćnjaku, masliniku i sl. i služe kao zaštita od nevremena i za uspješniji rod. U trogirskom kraju badnjak se gasio na taj blagdan i nosio iz kuće te stavljao u tor u zid gdje su stale ovce jer su ljudi vjerovali da su tako ovce zaštićene od bilo kakvih bolesti.[12] Hrvati su u Bosni i Hercegovini glavnju (ne izgorjeli dio) badnjaka stavljali u sjemensko žito ili tor; zakopavali pod voćke; zaoravali u njive; a pepelom su zaprašivali kupus da ga zaštite od buhača; sipali bi ga stoci u hranu.[13] U livanjskom su kraju Hrvati *ogorak (ugarak)* od badnjaka ostavljali do prvoga oranja, a tada su na njemu pekli kruh, koji bi orači na njivi pojeli.[14] U trogirskom kraju badnjak se gasio na taj blagdan i nosio iz kuće te stavljao u tor u zid gdje su stale ovce jer su ljudi vjerovali da su tako ovce zaštićene od bilo kakvih bolesti.[15]

2. Maškare (mačkare)

Sv. tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana i od tada pa do Čiste srijede odvijali su se maskirani ophodi. U tom su se razdoblju održavale i svadbene svečanosti.

Ophod maškara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ga: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na *maškare (mačkare)*, pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke; a što ophod maškara čini apotropejskim.

---

[10] Kult vode nalazi se i u nekim gastrološkim običajima. Tako, primjerice, kad bi se krava otelila od njezinoga mlijeka pravila se pita u Slavoniji *bazlamača, supita, mutaća,* (a u Bosni *grušalina, grušempita* M. D.). Domaćica bi sve one koji bi jeli tu pitu polila vodom vjerujući da će tako u krave biti mlijeka kao što ima vode. Ako bi koga glava zaboljela prigovaralo se da je taj urečen te se u čašu vode stavljala tri goruća ugljena i molilo se Bogu. (Ilić Oriovčanin, 1846: 110) Kod toga običaja Iliću se potkrala pogrješka kada navodi da bi tele prvo mlijeko posisalo, a grušalina se pravila od mlijeka koje bi se pomuzlo tri dana nakon što se krava otelila. Dakle, tada je kravlje mlijeko čisto i ne može se od njega pravita grušalina.

[11] Luka I l i ć O r i o v č a n i n, *nav. dj.,* str. 106.-108.

[12] U Okrugu Gornjem kod Trogira 2006., zapisao Ivan Marić. Kazivači su bračni par Jozo (rođ. 1932. g. u Vinišću kod Trogira) i Zorka Marić (rođ. 1936. g. u Okrugu Gornjem). Kazivači već 30 godina žive u Okrugu Gornjem. Vl. rkp. 2006., sv. 18, str. 2. Isto je zapisala 2006. g. Ivana Nevišćanin u Gustirni kod Trogira. Vl. rkp. 2006., sv. 6, str. 3.

[13] Dr. Dunja R i h t m a n-A u g u š t i n, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi,* Golden marketing, Zagreb, 1995, str. 48.

[14] Radmila K a j m a k o v i ć, "Božićni običaji", *Etnologija*, NS, sv. XV-XVI, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1961, str. 222.

[15] U Okrugu Gornjem kod Trogira 2006., zapisao Ivan Marić. Kazivači su bračni par Jozo (rođ. 1932. g. u Vinišću kod Trogira) i Zorka Marić (rođ. 1936. g. u Okrugu Gornjem). Kazivači već 30 godina žive u Okrugu Gornjem. Vl. rkp. 2006., sv. 18, str. 2.

3. Vučari, vukari

Vuk je u tradiciji južnih Slavena i nekih drugih indoeuropskih naroda demonska životinja. U Hrvata su uz vuka vezani obredi: *vukarski, vučarski* i *vukovi*. Ti su običaji veoma stari, a u današnje vrijeme gotovo su iščezli. Do pedesetih godina 20. stoljeća izvodili su se u jesensko i zimsko doba kada su vukovi napadali i *blago* i ljude.

U kršćanskoj je tradiciji legenda o sv. Franji i vuku koji je činio mnoga zla u okolici Gubbija. Sv. Franjo je vuka nazvao *bratom vukom* i zauzeo se za njega kao Božje stvorenje koje ne zna bolje činiti te se angažirao da ga pripitomi.[16] Vitomir Belaj navodi da vukovi u hrvatskoj tradiciji pripadaju i sv. Juri jer ih on može usmjeravati.[17]

Nedostatni su podatci o tim običajima. Znanstvenici ih, uglavnom, navode usputno. Vučare spominje i Petar Grgec ali ništa o njima ne piše.[18] Čubelić spominje vukare i o njima navodi dvije rečenice.[19] Ta činjenica kao i sami nazivi vukarski i vučarski izazivaju dodatne dvojbe oko tih obreda, te ih neki znanstvenici smatraju istim obredom. Ti su obredi i danas u narodnom pamćenju.

Vučari su maskirani ophodnici koji su u skupinama tri do četiri čovjeka, nakon što su ubili vuka, oderali mu kožu, nataknuli je na kolac, napunili slamom i okitili je svilom, vunom i šarenim papirima, te tako hodali po svom i susjednim selima glasno pjevajući i tražeći darove za ubijenoga vuka. Vučare su za ubijenoga vuka darivali slaninom, mesom, i drugim prehrambenim proizvodima od kojih bi pravili gozbu na kraju ophoda.[20] Tim ophodima željelo se "spriječiti" vuka da dolazi domovima i štalama.

Radmila Kajmaković navodi da su vučarske obrede u livanjskom kraju u jesen izvodili Hrvati i Srbi[21] a pišući o vučarima u širokobriješkom kraju navodi da se taj običaj izgubio nakon 2. svjetskoga rata kada je država počela isplaćivati nagrade za ubijenoga vuka. Tada su počeli ophodi s ubijenom lisicom, ali te obrede nisu pratile pjesme.[22]

Nabrajalice ili šaljive pjesmice koje su recitirali/pjevali vučari u tim ophodima nazivane su *vučarske pjesme*. Pjesmom se poziva domaćina da *vuku poda sočice, varice, jarice, vunice, junice, slanine* kako ne bi silazio s planine jer *nije dobar kod kuće*. [23]

---

[16] *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990, str. 588.
[17] Vitomir B e l a j, *Hod kroz godinu,* Golden Marketing, Zagreb, 1998, str. 190.
[18] Petar G r g e c, *Hrvatske narodne pjesme,* Hrvatska državna tiskara, Zagreb, 1943, str. 151.
[19] Tvrtko Č u b e l i ć, *nav. dj.* str. 77.
[20] Mile P a l a m e t a, *Usmeni narodni teatar u Hercegovini,* Mostar, 1996, str. 63-65.
[21] Radmila K a j m a k o v i ć, "Maskirani ophodi", *Glasnik zemaljskog muzeja, Etnologija,* NS, SV. XV-XVI. Sarajevo, 1961, str. 230.
[22] Radmila K a j m a k o v i ć, "Narodni običaji stanovništva Lištice", *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Etnologija,* NS, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1969./1970., str. 312-313.
[23] Adrijana Pandža 2002. g. zapisala u Orašinama u Raškoj gori kod Mostara. Kazala Iva Leto, djev. Šunjić, rođ. 1934. Vidi: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika,* priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga,* Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo, 2006, str. 73.

Špiro Kulišić spominje izreku *Podaj vuku varice, da ne kolje jarice* i pri tome objašnjava panspermijsku karakteristiku varice koja se prinosila kao žrtva. Varica[24] se sprema od brašna svakoga žita ili se u nju stavlja po zrnu svake žitarice te se njome posipaju ljudi, stoka, brodovi, ulišta i dr. Namjera je toga obreda apotropejska i panspermijska.[25]

Milovan Gavazzi navodi da su se vukarski obredi izvodili "u doba oko Božića pa do Poklada".[26]

U Lici je bio običaj da ljudi naoružani vilama, sjekirama i puškama organiziraju hajke na vukove. Ti su se ljudi nazivali *vukari,* a pjevali su *vukarske* pjesme kako bi od kuće i stada odagnali vuka:

Domaćine od kuće,
Evo vuka kod kuće,
o-o-o-o-oj!
Tirajte ga od kuće,
Podajte mu suva mesa,
Da vam tora ne pritresa.
Podajte mu slanine,
Da ne slazi s planine.
Podajte mu šenice,
Da ne kolje telice.
Podajte mu zobčice,
Da ne kolje ovčice.
Dajte, vuku vlasa,
Da ne kolje pasa.
Kiti snašo, mrka vuka,
Da t' je ćerka lipšeg struka.[27]

Slična je i pjesma iz Trbounja kod Drniša:

Domaćine od kuće,
evo vuka kod kuće.
Tirajte ga od kuće,
nije dobar kod kuće.
Podajte mu šenice,
da ne kolje telice.
Podajte mu slanine,
da ne silazi s planine.
Podajte mu zopčice,
da ne kolje ovčice.

Zapisala je svibnja 2006. g. Marina Matić u Trbounju kod Drniša, a kazao joj je Ivo Matić (rođ. 1927. g). Vl. rkp. 2006., sv. 41, str 8-9.

[24] U stolačkom je kraju *varica* naziv za *koljivo* (varivo od mesa zaklane stoke).

[25] Špiro K u l i š i ć, "Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u proučavanju stare slovenske religije", *Godišnjak,* Knjiga XI, Centar ZA balkanološka ispitivanja, knjiga 9, Sarajevo, 1973, str. 155.

[26] Milovan G a v a z z i, *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja,* III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991, str. 220.

[27] Zapisala je 2004. g. na području Gospića, Kosinja i Perušića Lidija Đerek od svoje obitelji: bake, djeda, ujni i rođakinja. Vl. rkp. 2004, sv. 44, str. 8.-9.

Vukari su i sljedećim magijskim katrenom odgonili vuka od kuće:

Mrki vuče, kojo ti je majka,
Kojo majka, a kojo sestrica?
Majka mi je gora i planina,
A sestrica po gori maglica.[28]

Tim su stihovima vukari uspostavili svojevrstan kontakt s vukom te mu nakon pitanja tko su mu majka i sestrica, sugestivno odgovaraju da mu je majka gora i planina, a sestrica po gori maglica. Tim su metaforičnim sugestijama vuka tjerali u goru, planinu i maglicu.

Vukari su u Kruševu kod Zadra magijskim riječima u svojim pjesmama htjeli udobrovoljiti vuka tražeći od domaćina da vuku dade slanine, runo vune, svega dosta; da ne priđe preko mosta, da ne kolje ovce žune.[29]

Vukarske pjesme po svojoj poetici pripadaju bajalicama kojima se liječe ljudi, životinje, te iz njihovih domova, štala i imanja odgone demonske sile.

*

Nameće se zaključak da su bila dva različita obreda vezana uz vuka.[30] Vukarskim obredom se išlo u hajke na vukove i pri tome su se pjevale vukarske pjesme, a vučari su bili ophodnici koji su ubili vuka te kroz selo išli pjevajući i tražeći darove za ubijenoga vuka. Svrha i vukarskih i vučarskih obreda bila je tjeranje vukova od domova, stoke, pasa, štala. Zato su istovjetne vukarske i vučarske pjesame.

4. Korizma, Uskrs

Na Cvjetnicu, ponegdje i na Veliku subotu mladež se umivala izvorskom vodom u koju se dan ranije stavljalo tek ubrano cvijeće ljubičice, jagorčevine i drugog proljetnoga cvijeća. U nekim se mjestima umivalo vodom u koju su stavljene grančice bršljana. Ponegdje se umivalo izvorskom vodom u koju se stavljala grančica drijenka. Drijen je u narodu metafora za zdravlje. Vjerovalo se da time donose zdravlje i ljepotu lica.

---

[28] Zapisala je svibnja 2006. g. Marina Matić u Trbounju kod Drniša, a kazao joj je Ivo Matić (rođ. 1927. g). Vl. rkp. 2006., sv. 41, str 8-9.

[29] U Kruševu kod Zadra 2006. g. zapisala Marija Anić, a kazala joj je Stana Anić (djev. Anić, rođ. 1929. g. u Kruševu). Vl. rkp. 2006., sv. 95, str. 3.

[30] Iza svatovske večere kum i jenga svode momka i curu u posebnu prostoriju koja se nalazi u prizemlju i obično je nazivaju podrum. Pred polazak momak i cura izljube svatove. Kum poškropi sobu svetom vodom, svi se prekrste, pa se kum i jenga vrate među svatove. Pred vratima "podruma" cure zapjevaju:

" *Lipi Ivo, iza gore vuče,*
ne daj Luci, prespavati luče..."

"Tad se pojave 'vukovi'. Prvi 'vuk' se zove 'vučica' ili 'koja', a posljednji 'stražnji' ili 'zadnji' vuk. Vukovi hodaju po selu, od kuće do kuće. 'Vučica' viče: 'Daj nam udili ovim našim šćenadima', a 'vukovi' za njom 'škemču' (laju i zazivaju). Svaka im kuća iznese nešto od hrane. Kad obiđu selo, dođu mladoženjinoj kući i idu pred vrata sobe gdje su mladenci svedeni. Tu 'škemću' i galame. Mladoženje im iznese pitu. Oni 'proguraju' (projure) tri puta kroz kuću 'tamo-vamo' i prevrću sve što im se nađe na putu. Domaćin im iznese rakiju i večeru nakon čega se raziđu". Katici Lozić kazao je 2007. g. Ljubo Lovrić, zvani Ljubica. Rođen 1953. godine, selo Carevo Polje kod Jajca. Otac je troje djece. I sam, kako kaže, želi sačuvati "ono nešto od starine što se gubi." Vl. rkp. 2007, sv. D.

Na otocima Ugljanu i Pašmanu kod Zadra početak svete mise na Veliki četvrtak, Veliki petak i Veliku subotu umjesto crkvenih zvona najavljivala je skupina od pedesetero do stotinu djece koja su tri puta prolazila oko mjesta stvarajući buku *krčalima* (drvenim glazbalima ručne izrade) načinjenim od nazubljenog koluta koji se okreće i drvene letvice koja udara o zupce koluta i izaziva *klaparanje*.[31] Slično je i u drugim mjestima u Dalmaciji, Lici, Konavlima, središnjoj Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu.[32] Ta buka upućuje na galamu i klepetanje kojim su *džudije* pratile Isusa dok je nosio križ prema brdu Glavica na Kalvariji.

U Dalmaciji, Lici, Srijemu, Bačkoj, Rami i Hercegovini vjerovalo se da se vino popijeno na Veliki petak pretvara u krv. (U Bačkoj se isto vjerovalo i za vino popijeno na Blagovijest, a u Rami za Badnjak.)

U svim je hrvatskim krajevima na Veliku (Bilu) subotu bio običaj umivanja vodom koja je netom blagoslovljena u crkvama, a ukoliko netko ne bi imao tu vodu valjalo se umiti na vrelima, potocima, rijekama, moru.[33]

Veliku subotu je karakterizirao obred obnove kućne vatre. U jutro toga dana svećenik je pred crkvom blagoslivljao vatru. Uskrsni krijes palio se i u noći s Velike subote na Uskrs ili oko tri-četiri sata predu samu zoru. Taj je običaj bio posebno raširen u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Pastiri su za taj dan pripravljali krjesove budno motreći cijelu noć da im tko ne bi prije vremena potpalio krijes. Garištu iza tih krjesova pripisivala su se apotropejska svojstva: preko njega pregonila stoka kako bi bila zdrava; ugarci s zgarišta stavljani su u njive i vrtove kako bi plodnost bila bolja; vjerovalo se da vještice i drugi demoni ne će imati vlast dokle dopre svjetlost i dim uskrsnih krjesova.[34] Na otoku Ugljanu kod Zadra na nekom većem prostoru sličnom trgu palila se od smilja i suhih drva uskrsna vatra – koleda, koju su momci i djevojke preskakali "u želji za ženidbom odnosno udajom."[35]

Vatra je magijski izvor moći. Vatra u kršćanskoj simbolici predstavlja mučeništvo i vjerski žar, kao i pobjedu svjetla nad tamom.[36] Narod vatri pripisuje i karakteristike demona, te se vjeruje da onaj koji preskoči vatru pobjeđuje demone. Bolesti su u narodnoj percepciji demonska bića.

Luka Ilić Oriovčanin podrijetlo slavenskih ivanjskih običaja paljenja krjesova (kao i nekih drugih običaja) vidi u indijskim običajima.[37]

U tridesetim godinama dvadesetoga stoljeća muslimanske su domaćice u Prozoru u Rami, na Badnju večer u hranu obvezatno stavljale bijeli luk "da svi aveti i zli dusi bježe od kuće". Djeca i odrasli prije spavanja mazali su se bijelim lukom,

---

[31] Vidi: *Hrvatski običaji, nav. dj.* str. 18, 26.
[32] O tome više: Jasna Čapo Žmegač, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica,* Golden marketing, Zagreb, 1997, str. 69-71.
[33] *Isto*, str. 74-76.
[34] Milovan Gavazzi, *nav. dj.,* str. 34-36.
[35] *Hrvatski običaji, nav. dj.* str. 19.
[36] Neki narodi vjeruju da će preskakanjem vatre pobijediti neprijatelja. Tako su se, primjerice, u jesen 2005. godine diljem Irana palile vatre te se preskakalo preko njih vjerujući da će tako poraziti SAD koji im je zaprijetio ratom.
[37] Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji,* Zagreb, 1846, str. 154, 168-169.

vjerujući da će odbiti demone od poštenih duša i od njihove stoke. Te su se noći vrata i prozori zaglavljivali glogovim drvetom koje je imalo iste karakteristike kao i bijeli luk.[38]

Pri večeri na Badnjak ustajao bi se jedan od ukućana (najčešće momak) i prvi zalogaj koji bi ustima prinio ostavljao bi pod strehu kuće ili pojate, i tu bi ostajao sve do Jurjeva (23. travnja). Taj bi zalogaj izvadio, na taj dan, isti onaj tko ga je ostavio, te bi s vìlama u ruci išao na gumno i stavljao ga na stožinu. Stao bi kod stožine s vìlama u ruci i čekao da se pojave *čarobnice* (vještice) jašući na stapovima (drvenim posuđem u kojem se mlijeko melo) jer su se one uvijek okupljale na gumnu kod stožine i dogovarale kome će nauditi. Kad bi prišle stožini otimale su se koja će uzeti onaj zalogaj i ako bi ga ugrabila, lako bi umorila onoga čuvara, jer bi on sam po sebi klonuo. Čarobnice bi navalile na njega, a on bi se s vìlama branio od njih, jer one ne smiju na njih. Ako bi ih mladić savladao, držao bi ih za kosu, i one bi mu morale kazati koje su i odakle su. Događalo se da bi vještice mladića nagradile gaćama ili košuljom kako ih ne bi prokazao. Vjerovalo se da s daljine deset do dvadeset kilometara mogu pomusti kravu, ovcu ili kozu. Muslimani su ih nazivali i *čarajicama*. Prezirane su žene koje bi stajale pored vrata, ništa ne radeći, dok bi stoka prolazila s paše. [39]

5. Sveti Juraj (Jurjevo)

Po tradiciji je sveti Jure bio rimski časnik. Mučen je i pogubljen u Kapadociji (Mala Azija) 23. travnja 303. godine za vrijeme Dioklecijanova progona kršćana. Pokopan je u Palestini u Lidu. Na njegovom je grobu izgrađena katedrala. Iznimno je štovan svetac kod mnogih naroda, a Hrvati su mu od romanike gradili crkve: kao u Putalju kod Solina u 9. stoljeću. Sv. Juri posvećena je i crkva u *Podbrežju* kod *Zenice* za vrijeme Kulina bana (1193.). Sv. Jure je bio zaštitnik srednjovjekovnoga bosanskog kraljevstva, Poljičke Republike. U naše je vrijeme zaštitnik Visa, Senja, Lovrana; Barcelone, Genove; Engleske, Portugala, Armenije, Gruzije i td. Od 6. st. legende pripovijedaju o njegovoj mučeničkoj smrti. Od 12. st. pripovijeda se o čudesima koja su se dogodila po zagovoru sv. Jure, a od tada do danas u usmenoj je komunikaciji motiv sv. Jure koji je kopljem proboo zmaja.[40]

Godine 1380. nastala je prva hrvatska lirska pjesmarica, a u njoj je prva pjesma *Pisan svetoga Jurja*. Danielle Farlati (1690.–1733.) u djelu *Illyricum sacrum* navodi da se pokatkad običavalo prije svete mise u "Jurjevoj crkvi u Kaštel Sućurcu recitirati vrlo zbijenom mnoštvu s povišenog mjesta (…) ugodnim ritmom hrvatski pisanu povijest o životu i mučeništvu Sv. Juraja, o glasovitoj njegovoj pobjedi u kojoj je ubio zmaja."[41]

---

[38] Alija Ć a t i ć, "Božić kod muslimana,(Prozor u Bosni)", u: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga XXVI, urednik dr. D. Boranić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1928, str. 379-380.

[39] *Isto*, str. 379-380.

[40] *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990, str. 308-310.

[41] Miroslav P a l a m e t a, *Diljem književne baštine*, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 1996, str. 13-14.

Ta se legenda kod Dalmatinaca skoro od 7. st. običavala izvoditi svake godine na Dan sv. Jure u njegovim svetištima. Versificirana legenda o sv. Juri koji je kopljem proboo zmaja i tako spasio Širin grad, pridodana je Kačićevu *Razgovoru ugodnomu*. Diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske Hrvati i danas kazuju (prozne i stihovane) legende o sv. Juri.

Neki toponimi baštine ime po sv. Juri. Tako, primjerice, kod Kraljeve Sutjeske (stolnoga mjesta srednjovjekovnih bosanskih kraljeva) nalazi se *Jurjevo vrelo;* vrh Biokova zove se Sveti Jure i td. U Bosni i Hercegovini sv. Juru (Đurđa) štuju i Srbi i Bošnjaci. [42]

Dan sv. Jure značio je svršetak zime i početak novoga boljega i ljepšega vremena. Od toga dana se intenzivirala gospodarska godina.[43] Taj dan se obilježava i kao dan pastira.

U drevnome Rimu dan pastira *palije (palilije)* slavio se 21. travnja, a na taj dan kitila se stoka biljem i cvijećem i palile *očisne vatre*. Običaj *ovjenčavanja stoke* bio je tradicionalan u sjeverozapadnim krajevima Hrvatske i koncem tridesetih godina dvadesetoga stoljeća.[44]

U narodnoj je tradiciji sv. Jure zaštitnik ratara, pastira, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila. Zelenilo je boja proljeća i vegetacije i simbolizira nadu; pobjedu proljeća nad zimom, pobjedu života nad smrću. U poganskim inicijacijama zelena je boja vode. Temeljem te simbolike sv. Ivan Krstitelj ponekad je nosio zeleni ogrtač što simbolizira duhovnu inicijaciju krštenja na Jordanu. Zeleno liturgijsko ruho simbolizira nadu i iščekivanje kraljevstva Božjega.[45]

Na *Jurjevo* su se zelenilom kitili ljudi, domovi, štale, stoka, prilazi u dvorišta. Vjerovalo se da će zelenilo odagnati demone. U narodnom vjerovanju i sv. Jure se pojavljuje u zelenilu. Zelenilo, dakle, u narodnom vjerovanju ima apotropejsku moć.

Nekoć su se na *Jurjevsko navečerje,* a ponegdje i na Jurjevo palili krjesovi. Po garištu tih krjesova pregonila se stoka. Taj je obred istovjetan navedenom obredu kod uskrsnih krjesova i ima apotropejski karakter.

U rano Jurjevo jutro domaćin s vodokrsnom vodom moleći se poškropio bi štalu i stoku kako bi cijelu godinu bila sačuvana od vukova, bolesti i demona. Prije izlaska sunca travari su brali trave kojima su liječili ljude. Vračari su također prije izlaska sunca brali trave kojima su vračali.[46]

Među Hrvatima u Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Panoniji i drugdje na Jurjevo su momci i ljudi obilazili sela trubeći u trubaljke (trubaljike) savijene od vrbove ili ljeskove kore. Tim apotropejskim obredom željeli su se otjerati demoni i pokvariti

[42] FTV, 9. IV. 2004. 12,45.
[43] Na taj dan okupljali su se hajduci u planini. Do danas je ostala uzrečica *Jurjev danak hajdučki sastanak, Mijoljdanak (29. rujna) hajdučki rastanak*.
[44] Milovan G a v a z z i, *nav. dj.,* str. 41-42.
[45] *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990, str. 590.
[46] Luka I l i ć O r i o v č a n i n, *nav. dj.,* str. 127.

čini raznim vračarama. U dinarskim je krajevima kod Hrvata i muslimana bio običaj *ljuljanja* mladeži. I taj je obred imao apotropejski karakter jer se vjerovalo da će se tim obredom predusresti bolesti.

Na Jurjevo bi se prije izlaska sunca kupalo ili umivalo vodom u koju bi se stavljalo bilje ili *omaja* (pjenušava voda s mlinskoga kola). Vjerovalo se da to doprinosi zdravlju i ljepšem tenu.

Stoka se udarala blagoslovljenom ili svježom zelenom grančicom i vjerovalo se da će se tako zaštiti od uroka, vještica i drugih demona.[47]

Kao i drugi običaji i običaj Jurjeva se različito obilježavao u pojedinim mjestima. Nekoć se na taj dan u sjevernim hrvatskim krajevima moglo vidjeti dosta svijeta s zelenom grančicom kao znakom da traže pastirsku službu.

U Bikovecu kod Maruševca, primjerice, na "lesu" se stavljalo trnje "kako coprnice[48] ne bi mogle dojti v hižu". Uoči Jurjeva ispred ulaza u dvorište kuće naložio bi se mali krijes. Vjerovalo se da ugljevlje i pepeo od krijesa štite kuću, štale, njive, vrtove, livade od demonskih sila koje noću hodaju selom. Prije izlaska sunca djeca, mladež i stariji hodali su u krug po pepelu krijesa moleći tri puta *Vjerovanje*. Ljudi su i stoku vodili preko pepela krijesa. Taj obred ima apotropejski karakter jer se vjerovalo da će se tako izbjeći bolesti i demonske sile.

U nekim drugim maruševačkim selima djevojke su oko krijesa plesale kolo, a na glavi su imale koprive koje su poslije plesa bacale u vatru. Vjerovalo se da će se tako zaštiti od bolesti. Djevojke su uz zapaljeni krijes pjevale pjesme u kojima je personificirani sv. Jure naložio krijes, a djevojke su ga pjesmom zvale sebi kako bi s njim razgovarale i pitale ga komu će kćerku dati *je l k suncu, je l k mesecu / je l k drobnim zvezdicama*. [49]

U Lici je *Jurjevo Dan pastira* kad se pale vatre i oko njih igra kolo. Na taj dan u vatru se bacaju stari obojci[50] da bude što više gustog dima.[51] Puca se preko štale, a u sredinu štale bi se stavilo uže u obliku kruga. U krugu bi stajao gol muškarac da prestraši viške[52]. Vjerovalo se da uoči Jurjeva viške jaše na metli i odlaze na Klek, putem pjevajući: *Ni o drvo, ni o kamen*. Čobani žele da se viške razbiju pa pjevaju:

[47]Milovan G a v a z z i, *nav. dj*., str. 52-57.

[48] Po narodnom vjerovanju *vještice* su stupile *u savez s đavolom* pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao *nadprirodne moći*. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd. Prva je vještica spaljena 1275. g. u Tuluzi, a zadnja 1793. g. u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. U Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabranila Marija Terezija 1758. g. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo. Vještice se još nazivaju: *more, štrige (štringe), coprnice, babe*. More su po narodnom vjerovanju djevojke koje su se povještičile.

[49] http//www.marusevac.hr/kultura-obicaji.htm

[50] Pleteni dio vunene obuće koji se obuvao na čarape.

[51] Dim u kršćanstvu simbolizira prolaznost života i uzaludno traženje zemaljske slave.

[52] Viške – vještice, coprnice, štrige, more, stuhe.

I o drvo i o kamen, a djeca lupaju štapovima po kamenju i kantama vičući *Ošini, ošini po viški, višketini.*[53]

Širokobriješki je puk vjerovao da će biti cijele godine biti lijen onaj koji ne ustane na Jurjevo i ne okiti kuću zelenilom. Također se vjerovalo da će ona djeca koja to jutro rano ustanu vidjeti sv. Juru na zelenom konju. Običaj je bio na taj dan prije izlaska sunca svetom (kršćenom) vodom poškropiti[54] kuće, štale, dvorišta, bašte i njive kako ne bi zmije ujedale.[55] Kod mnogih je drevnih naroda zmija bila predmet kulta, jer je ona izvor svih nevolja na svijetu pa je zbog toga treba umilostiviti. U kršćanskoj je simbolici zmija poistovjećena sa sotonom.[56]

Jurjevske su obrede pratile narodne igre i pjesme u kojima u kojima su raznovrsni mitski, ljubavni i vjerski lirski motivi. Po svom postanku su poput ostalih obrednih pjesama veoma stare, ali su do naših dana u sebi sačuvale mitske elemente. Tako su, primjerice, u sljedećoj pjesmi antropomorfirani *sjajan Mjeseče i za njim zvijezda Danica*:

Isteče sjajan Mjeseče,
za njim je zvijezda Danica.
Mjesecu zvijezda govori:
"Polako, ja sam mjeseče!
I ja ću s tobom za polje,
i ja ću hvatati volove,
i ja ću orat dolove.
I ja ću sijat konoplje,
i ja ću plesat tenefe,
i ja ću vezat djevere.
Ko ono leže kod kola,
ka ono junci kod tora?
Što oni neće u kolo?
Danas je slavni Jurjevdan,
a oni leže cio dan."[57]

Anaforama: *i ja ću* s tobom za polje, / *i ja ću* hvatati volove, / *i ja ću* orat dolove. / *I ja ću* sijat konoplje, / *i ja ću* plesat tenefe, / *i ja ću* vezat djevere / izriče se marljivost, da bi se potom prekorile lijenčine *koje leže kod kola kao junci kod tora*.

[53] Zapisala je 2004. g. na području Gospića, Kosinja i Perušića Lidija Đerek od svoje obitelji: bake, djeda, ujni i rođakinja. Vl. rkp. 2004, sv. 44, str. 8-9.
[54] Škropljenje je obred kojim se blagoslovljenom vodom prskaju osobe, stvari, domovi, štale, dvorišta, vrtovi i sl. s namjerom da se očiste i da se odagnaju demoni. Obred je drevnoga postanja i nalazi se u mnogim religijama (lustracija). U Katoličku je crkvu uveden u 15. stoljeću.
[55] Radmila K a j m a k o v i ć, "Narodni običaji stanovništva Lištice", *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine.* Etnologija, NS, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1969/1970, str. 309.
[56] *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990, str. 592.
[57] Maji Soldo u Širokom Brijegu 2005. g. kazao njezin djed Augustin (Jago) Soldo (rođen 1927. g.). Vl. rkp. 2005., sv. 61., str. 3.

5.1. Zeleni Juraj

Tema *Zeleni Juraj* zahtijeva složenu interpretaciju, ali za potrebe ovoga rada navodi se samo ono što je apotropejsko.

U okolici Karlovca na Dan sv. Jure seoski su mladići pjevali po selu i gradu. Jedan je mladić visoko nosio mladu zelenu brezu okićenu maramom i šarenim papirima, dvojica su nosila kite brezovog granja, a *Zeleni Jure* je bio u košu ispletenom od prolistale vrbe, bukve i dr. a preko njega je bilo poslagano brezovo *kitje*. Zeleni Jura je u jednoj ruci držao "veliku trnavku od šipka", a u drugoj ruci drveni mač. Skupina je mladića selom pratila *Zelenog Jurja*. Ponekad su Zelenoga Juru pratili tamburaši i s njim ulazili u dvorišta. Mladići koji su sudjelovali u jurjevskim ophodima zvali su se *jurjaši, jurjevčani đurđari, Đure,* a djevojke koje su bile sudionicama u tim ophodima nazivane su *jurjašicama*.[58]

Zeleni Jura bi plesao u krug, "poskakujući poput medvjeda". Oko njega su plesali i mladići iz pratnje i pjevali da će polje roditi kuda Jure prođe, te od gazdarice tražili darove: dinar-dva, vino, jajce-dva, sira. Sve su vrtlarice dobivale grančicu iz kite ili koša i stavljale ih među zelje, kelj ili korabicu da im bolje rodi.[59] Od zelenila kojim je bio prekriven Zeleni Juraj bilo je dopušteno otkinuti dio grančice za koju se vjerovalo da ima apotropejske karakteristike te da će ukućane, i njihovo imanje štititi od demona, ali i povećavati plodnost. Jurjaši su u svakom domu koji bi ih darovao ostavljali komadić zelenila koje su domaćini kasnije ostavljali u kući, štali, vrtu, polju i sl. vjerujući da će tako odvratiti demonske sile.

Zeleni je Juraj imao, najmanje, dvojaku apotropijsku ulogu: svojim je izgledom želio potaknuti vegetaciju, ali i odagnati zle duhove.

Za Duhove, blagdan koji je pedeset dana iza Uskrsa i označava svršetak uskrsnih blagdana, u Hrvatskoj su se izvodili *kraljički obredi,* uz paljenje *duhovskih krjesova*.

5.2. ladarice jurjevske

Tragovi Lade opažaju se u mnogim slavenskim obrednim pjesmama. Po ruskoj i poljskoj tradiciji Lada je bila božica proljeća, mladosti, ljepote i plodnosti.

Ivo Pilar prisutnost božice Lade u slavenskoj mitologiji ilustrira toponimima *Ladin Vrh* kod Obrovca, kao i toponimima *Ladina, Ladinec, Ladešići, Laduć, Ladovac, Ladovica*.[60]

---

[58] Petar G r g e c, *Hrvatske narodne pjesme,* Hrvatska državna tiskara, Zagreb, 1943, str. 154., i Milovan G a v a z z i, *Godinu dana hrvatskih narodnih običaj,* III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991, str. 45.

[59] Ferdo H e f f l e r, "Krisnice i Zeleni Jure u karlovačkoj okolici u XIX stoljeću", *Narodna starina,* 26. X. knjiga, 2. broj, vlasnik, glavni i odgovorni urednik Dr. Josip Matasović, Zagreb, 1931, 278-280.

[60] Ivo P i l a r, "O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju", *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena,* Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga XXVIII, sv. 1, urednik dr. D. Boranić, Nadbiskupska tiskara Zagreb, Zagreb, 1931, str. 74.

Općenito, u slavenskoj je mitologiji Ladin sin Ljeljo - bog ljubavi.[61] U Poljskoj, Rusiji i Litvi spominjao se i Ladin sin Poljeljo. U tim je zemljama bio drevni običaj da od prve nedjelje po Uskrsu do Ivandana djevojke i žene u kolu pjevaju pjesme u čast Lade.

U Poljskoj se u svadbenim pjesmama spominjao pripjev "lado". U 15. i 16. st. u Češkoj su se u svadbama izvodile obredne pjesme u kojima je pripjev *Lado*. U staročeškom "lada" znači djevojka. U Bugarskoj i Sloveniji su se na Ivandan izvodile pjesme u kojima je pripjev "lado".[62]

Vuk Stefanović Karadžić objašnjava riječ *ladati* "(u Hrv. u okolici Karlovca) djevojke kršćanske nakićene vijencima idu po selima uoči Đurđeva dne, a u varoši na Đurđev dan ujutru od kuće do kuće i pjevaju".[63]

Luka Ilić Oriovčanin navodi da su naši pređi Ladom ili Ljeljom nazivali boga ljubavi, a mladež mu je *obojega spola* žrtve (aldove) prikazivala.[64]

Matija Petar Katančić piše da "odjek božanstva starih Panonaca, boga Latobiusa jest božanstvo *Lado* koje se u pučkom pjevanju, za ljetnih radova *Podravki* i *Posavki,* navodi za bilo koje božanstvo. Trag drevnosti naše popivke (…) prepoznaje se (…) u hrvatskom (kajkavskom) i bosanskom (slavonsko-ikavskom) narječju."[65]

Na web stranici ansambla *Lado* prva je rečenica: "Lado je arhaična slavenska riječ često korištena kao pripjev u starim obrednim pjesmama sjeverozapadne Hrvatske, a sinonim je riječima dobar, mio, drag."[66]

Djevojke se po pripjevu u pjesmama *"oj Lado, oj"* zovu *ladarice, lade*.

Prema narodnim pričama *ladarice* hodaju svijetom od Jurjeva do Ivanja.[67] Te su priče u suglasju s izrečenim drevnim obredima lada u Rusiji, Poljskoj i Litvi.

Temeljem relevantne literature i motiva u pjesmama koje su zapisane kao i onima koje informanti na terenu i danas kazuju može se ustvrditi da su se u Slavoniji i Hrvatskom zagorju ladarske pjesme izvodile na blagdane: Sv. Jure, Sv. Filipa i Jakova, Duhove, Sv. Ivana (24. lipnja) te za vrijeme sušnih proljetnih i ljetnih dana.

Dakle, vremenski su skoro istovjetno izvođeni ladarski obredi u Hrvatskoj kao u Rusiji, Poljskoj i Litvi.

---

[61] Pilar navodi (a S. Zečević ga citira) da su dalmatinski renesansni pisci uvijek navodili božanstvo Lelja kao sinonim za Amora ili Kupidona. Prisutnost Ljelja u južnoslavenskoj mitologiji Pilar afirmira i višebrojnim nazivima planina *Ljeljen* u Bosni i Hercegovini, te *Ljeljen-brdo* na razmeđu Dalmacije i Hercegovine, *Ljeljen Glavica* u Konavlima, *Lelija Planina* u Hercegovini, *Ljeljen* – vrh planine Visočica kod Konjica i t. d. (Pilar, 1931:72-73) U nekim je *kraljičkim* pjesmama pripjev *ljeljo* po kojemu su se te kraljice zvale.

[62] Slobodan Zečević, *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru,* Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V, Zenica 1973, str. 118-120.

[63] Vuk Stef. Karadžić, *Srpski rječnik, istumačen njemačkijem i latinskijem riječima,* Beč u štampariji jermenskoga namastira, 1852, str. 320.

[64] Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji,* Zagreb, 1846, str. 145.

[65] Stanislav Marjanović, 2004: *Katančić, Matija Petar izbor iz djela,* Erasmus naklada, Zagreb, 2004, str. 72-73.

[66] http://www.lado.hr/lado.htm

[67] http://www.anita.f2o.org/vile.htm

6. Sveti Ivan (Ivandan, Ivanje)

Uz blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja[68] (24. lipnja) vezuju se pretkršćanski kultni običaji paljenja krjesova (kresova, krisova).[69] U Bosni i Hercegovini te Dalmaciji svitnjak je sinonim za krijes. U Tisnom na otoku Murteru 23. lipnja "uoči Ivanje žetvene" [70] vršilo se paljenje *kolede*.[71]

Običaj paljenja krjesova na taj dan bio je prisutan kod Rusa, Poljaka, Čeha, Slovaka i dr.[72] Neki etnolozi paljenje ivanjskih krjesova vide kao ostatak Sunčeva kulta.[73]

U nekim hrvatskim krajevima, primjerice, u Velikoj kod Slavonske Požege, bio običaj da muškarci nekoliko dana prije Sv. Ivana pripreme baklje (lučevi), stave na kuće te ih na večer uoči Sv. Ivana upale. Ti su se mladići nazivali *bakljari*. Djevojke bi ubrale razno cvijeće od kojega bi isplele vijence te se njima kitile u ivanjsko navečerje i sutradan kada idu u crkvu. Najznamenitiji je cvijet u ivanjskim vijencima bio paprat. Mladići su se s bakljama penjali po zidinama i stijenama.[74]

U živoj je narodnoj tradiciji sv. Ivan zaštitnik vrela voda, te na izvorskoj vodi treba okupati prije izlaska sunca.[75]

Ivanjski su običaji i obredi raznovrsni. Tako je, primjerice, seoski je čuvar u Brestu u Istri nekoliko dana prije Sv. Ivana obavještavao mladiće gdje ima suhih drva u šumi. Mladići bi ta drva sabrali i donijeli na kraj sela. S tim bi se drvima na viliju (uoči) Sv. Ivana zapalio krijes oko kojeg bi se skupili djeca, djevojke, mladići i stariji svijet. Oko krijesa bi se veselilo, kolo igralo, pištolji pucali, svirali mjehovi (dude). Buka, galama te pokatkad pucanje iz pištolja imali su u narodnoj percepciji apotropejsku moć kojom su se tjerali demoni.

Stariji i djeca bi se veselili do pola noći, a poslije toga su odlazili kućama. Djevojke i mladići ostajali su kod krijesa do zore. Kad bi vatra jenjala mladići su preskakali krijes "jedni ovamo, a drugi onamo". Skakali su, vjerujući da im preko ljeta buhe ne će gristi noge. Djevojke su jedna drugoj tri puta preko vatre bacale povezane rukoveti cvijeća. To se cvijeće na Sv. Ivana stavljalo na strehu i u rupice u zidu, te se vjerovalo da će tako godina biti rodnija sijenom.

---

[68] Sv. Ivan nosi naziv Krstitelj jer je u rijeci Jordanu krstio Isusa. Posljednji je starozavjetni prorok. Sin je starozavjetnog svećenika Zaharija i Elizabete, rođakinje Bogorodičine.

[69] Vitomir B e l a j, *nav. dj.*, str. 214.

[70] Marina Lampalov u travnju 2006. godine zapisala u Tisnom na Murteru po kazivanju Šime Grgurine rođ. 1930. g. Kazivač je po zanimanju ribar, a sada je umirovljenik. Vl. rkp. 2006, sv. 17. str. 7.

[71] Koleda znači: skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi; mladić je djevojci kolendao pod *ponistrom*; obred, ophod, pjesma; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se prostirala po sobi; Badnji dan, Novu godinu. Koleda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva. (Lozica, 2002:173-176) Koledom su se nazivale obredne vatre koje su palili uskoci. Kod gradišćanskih Hrvata koledati znači "prositi". (Meršić, 1964:139)

[72] Luka I l i ć O r i o v č a n i n, *nav. dj.*, str. 154.

[73] Jasna Č a p o Ž m e g a č, *nav. dj.*, str. 16-17.

[74] Luka I l i ć O r i o v č a n i n, *nav. dj.*, str. 158-162.

[75] Vitomir B e l a j, *nav. dj.*,. str. 215.

Seljaci su uoči Sv. Ivana po poljima palili male krjesove vjerujući da će tako dozvati jaču sunčanu toplinu i da će im polje bolje roditi. Te je običaje cijelu noć pratila zvonjava crkvenih zvona.

U Istri su se krjesovi palili i na blagdane Sv. Petra i Pavla te Sv. Ćirila i Metoda, ali Jakov Mikac je 1933. g. napisao "Kresovi su se u posljednje vrijeme prestali paliti".[76]

U okolici Karlovca djevojke su uoči blagdana Sv. Ivana u polju nabrale puno ivančica i od njih plele vijenac. Okićene djevojke išle su po selu pjevajući pred pojedinim kućama i kiteći vratnice i prozore cvijećem. U nekim se selima taj ophod vršio na samo Ivanje. Po selima su išle po četiri djevojke u dobi od petnaest do osamnaest godina, a mogle su biti i mlađe. Djevojke su se zvale *krisnice*. Razlikovale su se seoske i gradske krisnice. Seoske su krisnice bile okrenute jedna prema drugoj, a gradske jedna iza druge. Oko pojasa su imale bijeli *komot*, na rukavima bijeli opšiv, a sa strane im je visjela *kesa od perlov.* Seoske su krisnica nosile košare."[77]

Neke *Ivanjske pjesme* pjevaju o vrijednim domaćinima i njihovoj vrijednoj djeci.[78]

Djevojke su pjevale i dijaloške *ivanjske* pjesme u kojima je Ive krijes potpalio na *Ivanjsko navečerje*. U pjesmi se traži od majke, oca, brata, sestre da daju na krijes Ivana. Nitko od njih nije dao na krijes Ivana, ali ga je na krijes dala njegova ljuba. Pjesma je komponirana osmercima s cezurama iza četvrtoga sloga i bila je prikladna pri obredima koji su pratili paljenje krjesova.[79]

Sv. Ivan se osobito slavio u Gornjem Selu na Šolti. Spremalo se bolje jelo, vino i prošek, očekivali su se gosti iz drugih sela. U popodnevnim satima domaćini i gosti, osobito mladež, izlaze na određena okupljališta u selu na druženje i zabavu. Dan prije Sv. Ivana Krstitelja Šoltani su kadili vinograde, palili su hrpe smilja i druge makije, kojoj bi dodavši malo blagoslovljena cvijeća, grančice blagoslovljene masline ili ugljevlja što je preostalo od božićne vatre.

Uvečer uoči Sv. Ivana palili su vatru pred crkvom, gdje se skupljalo cijelo selo. Zvona su zvonila cijelu noć. Sa zvonika se ispaljuju *rokete,* a ljudi su preskakivali vatru govoreći:

Od Ivana do Ivana,
Od vode do vode,
Da me noge ne bole.

*

od Ivanje do Petrove
da nas vile ne pohode.

Također su se palile i manje vatre po vlastitim dvorištima koju su preskakivali i zabavljali se ukućani i susjedi.[80]

---

[76] Jakov M i k a c, "Godišnji običaji (Brest u Istri)", *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena,* Knjiga XXIX, sv. 1, urednik dr. D. Boranić. JAZU, Zagreb, 1933, str. 215-223.
[77] Ferdo H e f f l e r, *nav. dj.,* 278-280.
[78] Petar G r g e c, *nav. dj.,* str. 155.
[79] *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb, 1972. str. 148.
[80] U Gornjem Selu na otoku Šolti 2006. g. Zrinki Matić kazao Bogdan Jakovčević (rođ. 1923. g.). Vl. rkp. 2006, sv. 101, str. 5.

Običaj "paljenja svitnjaka" dugo se zadržao i u Splitu i bio je iznimno omiljen među djecom, mladima ali i starijima. Već poslije ručka dan uoči blagdana Sv. Ivana djeca bi po susjedstvu skupljala drva i sve ono što je od drveta, a da je staro i da ljudima ne treba. Kad bi sve to sakupili s nestrpljenjem su očekivali mrak kada bi netko od starijih i iskusnijih muškaraca zapalio *svitnjak*, a jedna od žena bi blagoslovila vatru. Kad bi se vatra rasplamsala djeca bi se *zatrkivala* i preskakala vatru jer se vjerovalo da će onaj koji preskoči vatru biti sretan i zdrav. Vatru su uglavnom preskakali dječaci i mladići dok bi ostali stajali okolo i uživali u tom prizoru. Stari su govorili da u toj vatri trebaju sagorjeti sva zla koja su nas zadesila kroz proteklu godinu. Sutradan bi se pričalo u čijem je kvartu bio najbolji svitnjak.

Taj se običaj u Splitu posljednjih godina gasi.[81]

Neke su ivanjske pjesme sačuvale mitske motive, a sljedeća je u cijelosti kristijanizirana. Narodni je pjevač stilskom figurom, antitezom te višestrukim deminutivima spjevao ritmičnu lirsku vjersku pjesmu:

Poleti tić perutić,
Nije tić perutić,
neg anđeo krilutić.
Pod krilima krizmica,
u krizmici Marija,
Šta j' Boga rodila
i Ivana krstila.
Krst' Ivane i mene
da virujem u tebe,
U sve crkve zemaljske,
u anđele nebeske.[82]

U Poljicima kod Imotskoga inačica je te pjesme:

Poletio 'tić pautić.[83]
Nije to 'tić pautić,
Nego anđeo grličić.[84]
Pod krilom mu krunica,
U krunici Djevica,
Koja Boga rodila,
I svetoga Ivana.
Krsti, Ivane, i mene,
Ja vjerujem u tebe,
U sve crkve zemaljske
I anđele nebeske.[85]

---

[81] U Splitu 2006. g. zapisao Ante Zlatko Stolica. Zapisivač, student 2. godine Filozofskoga fakulteta u Splitu ističe da je do prije nekoliko godina i sam sudjelovao u tim obredima. Vl. rkp. 2006., sv. 79, str. 22.
[82] Sedamdesetsedmogodišnja Marija Pijuk iz sela Ružić kraj Drniša 2005. g. kazala Marini Pijuk. Vl. rkp. 2005., sv. 62, str. 1.
[83] *Pautić* – paunčić.
[84] *Grličić* – anđeo koji grli.
[85] Jeleni Zujić u svibnju 2007. godine kazala je Veronika Jurković (djev. Kujundžić, rođ. 1952. g. u Ivanbegovini, Vl. rkp. 2007, sv. 2, str. 8.

U Bosni i Hercegovini se do naših dana sačuvao običaj paljenja svitnjaka u sumrak prije blagdana Sv. Ivana. Donedavno je bio običaj da se svitnjak pali kod svake kuće i da se na najuočljivijim mjestima pale veliki svitnjaci. Pastiri su se natjecali tko će imati veći i bolji svitnjak. Oko svitnjaka se okupljao mlađi i stariji svijet. Mlađi su se igrali oko svitnjaka, a stariji su sjedili. Kada bi svitnjak dogorijevao i plamen mu se smanjio mladići su ga preskakali. Od osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća nekoliko obitelji kod kuća zajednički zapale svitnjak.

Do danas se sačuvao običaj da se ujutro prije izlaska sunca po pepelu svitnjaka hoda ukrug moleći tri puta Vjerovanje, a nakon toga se, također, prije sunca umiva i kupa na izvorskoj vodi. Vjeruje se da će se time spriječiti naboji, bradavice i kurije oči na nogama te da će se tako izliječiti i spriječiti kožne bolesti.

Mnoga su kultna vrela diljem Bosne i Hercegovine kojima narod hodočasti i pripovijeda o čudotvornim izlječenjima na njima. Takva su primjerice: *Jakovljevo vrelo* kod Kreševa (Vrelo Jakova Markijskoga), *Mrtvalj* u Podmilačju kod Jajca, *Svrabivica* u Perićima kod Prozora (Rama), *Vrilo* u Knešpolju kod Širokoga Brijega, i mnoga druga.

Pepeo je u kršćanskoj simbolici znak pokore i obraćenja. Na *Pepelnicu (Čistu srijedu)* stavlja se pepeo na čelu što označava početak korizme koja počinje s tim danom. Pepeo simbolizira smrt tijela i prolaznost ovozemaljskoga života.

Voda je magijski izvor moći, a u kršćanstvu simbolizira pranje, čišćenje i nevinost. Vatra, pepeo, ugljevlje od krijesa, izvorska voda, zelenilo, vijenci od cvijeća u ivanjskim obredima imaju apotropejske karakteristike.

*

Krjesovi su se palili i za Dan sv. Petra i sv. Pavla (29. lipnja) po jadranskom području i Bosni, za *Vidovdan* (na sjevernom jadranskom području i Podravini), *Ilindan* (20. srpnja) po Podravini.[86]

6.1. Ladarice Ivanjske

Krijesovalje (ladarice, ivančice) bile su djevojčice koje su na blagdan Sv. Ivana (24. lipnja) u skupinama od četiri a negdje od osam ovjenčane vijencima od cvijeća išle po selima i pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći gazdu i gazdaricu. Vijence su po završetku ophoda djevojke bacale u tekuću vodu vjerujući da će se udati onamo kuda vijenac otplovi.[87]

U Blatu na otoku Mljetu na Svetoga Ivana uvečer bi se ubrala "tri badeja, pa hi se na ognju dobro popali i klade (stavi) pod tundjelu kad se ide spavati a svakoga od njih namijeniš na jedno čejade, i koji od njih do jutra procvijeta, tu će poći ono čejade, koje hi je ubralo, udaće se za onega, kome je badej bio namijenjen. (Ovo rade u prvom redu djevojke za udaju.)[88]

---

[86] Milovan G a v a z z i, *nav. dj.,* str. 85, 95.
[87] *Isto,* str. 57.
[88] Tomislav M. M a c a n, "Čaranje i gatanje", *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena,* Knjiga XXIX, sv. 1, urednik dr. D. Boranić. JAZU, Zagreb, 1932, str. 225.

Djevojke koje su izvodile ivanjske ophode nazivane su još *ladekarice, ladanjke, kresovaljke, krisnice.*[89]

*

Pored navedenih ladarskih, jurjevskih i ivanjskih ophoda i pjesama ladarice su izvodile ophode i na prvi svibanj, Sv. Filipa i Jakova (3. svibnja), Duhove, i za vrijeme sušnih proljetnih i ljetnih dana (*ladarice dodolske*).

Zaključak

Apotropejski magijski obredi, običaji, ophodi i pjesme baštine se iz prastarih mnogobožačkih vremena i pradomovine Hrvata. Po svjedočenju kazivača na terenu, uglavnom, su se prestali izvoditi od pedesetih godina dvadesetoga stoljeća. Višestruki su razlozi njihova prestanka izvođenja. Jedan je od njih i modernizirani potrošački mentalitet življenja što je doveo do prestanka iskonske upućenosti ljudi jednih prema drugima. Ali i zbog zabrane vlasti, koje su nakon Drugog svjetskoga rata zabranile stoljetne tradicijske procesije, kao i udruge koje su njegovale hrvatsku tradicijsku kulturu.

U sačuvanim primjerima prepleću se drevni mitski i kršćanski elementi, posebice u pjesmama. Neke su sačuvale arhetipske odlike, a velik ih je broj blizak basmama. Te pjesme karakteriziraju: ritmičnost, simboličnost, slikovitost, metaforičnost, alegoričnost i općenito figurativnost. Nešto je od toga sačuvano u zapisima ali ih je još više sačuvano u narodnom sjećanju. Tragovi tog sjećanja ostat će, jer tradicijska kultura stalno zrcali život predaka i važna je sastavnica nacionalnoga i kulturnog identiteta naroda i čovječanstva.

Izvori i literatura

1. Izvori

Terensko-istraživački zapisi – *Vlastite rukopisne zbirke.* (Vlastiti terenski zapisi i zapisi studenata Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i Fakulteta filozofsko-humanističkih znanosti Sveučilišta u Mostaru kojima je autor bio mentorom pri pisanju seminarskih i diplomskih radova.)

2. navedena literatura

1. B e l a j, Vitomir, 1998: *Hod kroz godinu,* Golden Marketing, Zagreb.
2. B o t i c a, Stipe, 1995: *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka.* Školska knjiga, Zagreb.
3. B o t i c a, Stipe, 1995: *Biblija i hrvatska kulturna tradicija,* Vl. nakl., Zagreb.
4. B o t i c a, Stipe, 1996: *Usmene lirske pjesme,* SHK, Zagreb.

[89] Vitomir B e l a j, *nav. dj.*, str. 215.

5. Č a p o-Ž m e g a č, Jasna, 1997: *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica,* Golden marketing, Zagreb.

6. Ć a t i ć, Alija, "Božić kod muslimana, (Prozor u Bosni)", u: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga XXVI, urednik dr. D. Boranić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1928, str. 379-380.

7. Č u b e l i ć, Tvrtko, 1990: *Povijest i historija usmene narodne književnosti,* Zagreb.

8. D r a g i ć, Marko, 2006: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika,* Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo.

9. D r a g i ć, Marko, 2005: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture,* Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo.

10. D r m i ć, Bože, 2004: *Buškoblatski kraj - hrvatski raj,* Grupa za budućnost, Zagreb-Mostar.

11. FTV, (Federalna televizija Bosne i Hercegovine) 09. IV. 2004. 12,45.

12. G a v a z z i, Milovan, 1991: *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja,* III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb.

13. G l a z i e r, Michael; H e l w i n g, K. Monika, 2005: *Suvremena katolička enciklopedija*, *A – E,* Slobodna Dalmacija, Split.

14. G l u h a k, Alemko, 1993: *Hrvatski etimološki rječnik,* August Cesarec, Zagreb.

15. G r g e c, Petar, 1943: *Hrvatske narodne pjesme,* Hrvatska državna tiskara, Zagreb.

16. H e f f l e r, Ferdo, 1931: Krisnice i Zeleni Jure u karlovačkoj okolici u XIX stoljeću, *Narodna starina,* 26. X. knjiga, 2. broj, vlasnik, glavni i odgovorni urednik Dr. Josip Matasović, Zagreb, 278-280.

17. *Hrvatski običaji, Zbornik studentskih radova,* priredili doc. dr. sc. Vanda Babić i mr. sc. Josip Miletić, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2006.

18. http://www.lado.hr/lado.htm

19. http//www.marusevac.hr/kultura-obicaji.htm

20. I l i ć, O r i o v č a n i n, Luka, 1846: *Narodni slavonski običaji,* Zagreb.

21. I v a n i š e v i ć, Frano, 1987: *Poljica, narodni život i običaji,* reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split.

22. K a j m a k o v i ć, Radmila, 1961: "Maskirani ophodi", *Glasnik zemaljskog muzeja, Etnologija,* NS, SV. XV-XVI. Sarajevo, 229-231.

23. K a j m a k o v i ć, Radmila, 1969/1970: "Narodni običaji stanovništva Ličtice". *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine.* Etnologija, NS, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 299-318.

24. K a j m a k o v i ć, Radmila, 1961: "Božićni običaji, Etnologija", NS, sv. XV-XVI, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 221-227.

25. K a r a d ž i ć, S t e f. Vuk, 1852: *Srpski rječnik, istumačen njemačkijem i latinskijem riječima,* Beč u štampariji jermenskoga namastira.

26. K a t i č i ć, Radoslav, 1998: *Litterarum studia, književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja,* MH, Zagreb.

27. K l a i ć, Bratoljub, 1980: *Rječnik stranih riječi,* Nakladni zavod MH, Zagreb.

28. K u l i š i ć, Špiro, 1973: "Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u pručavanju stare slovenske religije". *Godišnjak,* Knjiga XI, Centar ZA balkanološka ispitivanja, knjiga 9, Sarajevo, 109-184.

29. K u l i š i ć, Špiro, 1979: *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških,* Sarajevo.

30. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* 1990: uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

31. L o z i c a, Ivan, 2002: *Poganska baština,* Golden marketing, Zagreb.

32. L o z i c a, Ivan, 1996: *Folklorno kazalište,* MH, Zagreb.

33. M a c a n, M. Tomislav, 1932: "Čaranje i gatanje", *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena,* Knjiga XXIX, sv. 1, urednik dr. D. Boranić, JAZU, Zagreb, 224-234.

34. M a r j a n o v i ć, Stanislav, 2004: *Katančić, Matija Petar izbor iz djela,* Erasmus naklada, Zagreb.

35. M i k a c, Jakov, 1933: "Godišnji običaji (Brest u Istri)", *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena,* Knjiga XXIX, sv. 1, urednik dr. D. Boranić, JAZU, Zagreb, 215-223.

36. M l a č, Krešimir, 1972: *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike,* MH, Zagreb.

37. P a l a m e t a, Mile, 1996: *Usmeni narodni teatar u Hercegovini,* Mostar.

38. P a l a m e t a, Miroslav, 1996: *Diljem književne baštine,* Sveučilište u Mostaru, Mostar.

39. P i l a r, Ivo, 1931: "O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju", *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena,* Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga XXVIII, sv. 1, urednik dr. D. Boranić, Nadbiskupska tiskara Zagreb, Zagreb, 1-86.

40. R i h t m a n-A u g u š t i n, Dunja, 1995: *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi,* Golden marketing, Zagreb.

41. Š o n j e, Jure, 2000: *Rječnik hrvatskoga jezika,* (ur.) Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb.

42. S o v a, Matej, 1955: *Pregled narodne književnosti s primjerima i teorijom,* Školska knjiga, Zagreb.

43. V a s i l j e v, Spasoje, 1928: *Slavenska mitologija,* Srbobran.

44. V i š i ć, Marko, 1993: *Književnost drevnog Bliskog istoka,* Naprijed, Zagreb.

45. Z e č e v i ć, Slobodan, 1973: *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru,* Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V, Zenica.

46. Z i m a, Luka, 1988: *Figure u našem narodnom pjesništvu,* Globus, Zagreb.

47. Ž g a n e c, Vinko, 1964: *Jačkar (hrvatske narodne jačke iz Gradišća),* Čakovec.

Apotropeic Ceremonies, Habits and Processions in Croatian Traditional Culture

Summary

The author presents and interprets old apotropeic ceremonies and songs which are known amongst the Croatian people. he apotropeic generally intertwines the old mythic and the Christian world. Some of the apotropeic Croatian ceremonies are autochthonous while some are the inheritance of archaic ceremonies and beliefs. Croatian apotropeic ceremonies are complementary to the ceremonies of other Slavic people. The chosen ceremonies were most frequently performed during the period of Christian feast days and their purpose was to chase away demonic forces and to prevent illness on time. They evince the beliefs and the superstitions of the Croatian people and their symbols are variegated. The motifs of the songs which accompanied apotropeic ceremonies were diversified and varied from mythic, love lyrics to oral-rhetorical forms. There is a wealth of ethnological, anthropological, oral-literary and linguistic material in the preserved apotropeic songs.

Key words: ***apotropeic ceremonies, Croats, habits, processions, the chasing away of demonic forces***